

EVROPSKÝ BÁSNÍK Z OLMOUCE

Radek Malý: Malá tma
Host, Brno 2008

Sbíрку Radka Malého se hned zpočátku odvážím označit za básnickou událost roku 2008. Kombinace virtuózního zvládnutí básnického řemesla, nadhledu, (sebe)ironie a citlivosti i kritičnosti vůči světu, v němž žijeme, a jazyku, jímž mluvíme a myslíme, činí z *Malé tmy* vzácnost – alespoň v kontextu české poezie posledních let.

Malý je virtuózní především při práci se zvukovými kvalitami verše – často volí rozměr čtyřstopého daktylu, resp. daktylotrocheje uprostřed rozlomeného césurou na dva půlverše. Houpavost daktylského „valčíku“ je tak umocněna ještě jedním generálním zhrounutím uprostřed verše – silně to evokuje atmosféru a melodičnost hospodské odrhovačky, resp. původně snad estétsky vykrouženého verše, který se v onu odrhovačku z jakýchsi příčin zvrhul... (Ostatně pijáctví je jedním z častých témat *Malé tmy*.) A pak jsou tady půvabné aliteranční řady a jazykové hry („*Váha se převáží. V hodinách hrká. / Malátná malá tma mihavě mrká.*“), které nejsou samoučelnou exhibicí toho, který umí, ale vždy mají smysl, jenž přesahuje onu zmíněnou virtuozitu, s níž jsou realizovány. Malého hříčky staví slova do ostrého světla neobvyklých, nestereotypních kontextů, a tím jim de facto dávají možnost znovu se narodit. A v neposlední řadě se autorovo mistrovství ukazuje na vynalézavých, neobvyklých, provokativních a významově neobyčejně aktivních rýmech – současná česká poezie nemá mnoho autorů,

kteří by si mohli dovolit rýmovat Pámbu – Rambů, kněz – rez, Superstar – Baltazar, dá mi pac – Alexanderplatz, Jiráská – láska, kdysi – PC atd., aniž by to vyznívalo trapně a křečovitě, a kteří by dokázali vytěžit až na dno napětí, které může vzniknout mezi zvukovým souladem slov spojených do rýmového páru a jejich významovou kontrastností. Kontrast je ostatně nejučinnější Malého zbraní, a to ve všech rovinách textu – včetně té intertextuální, kde s oblibou klade vedle sebe dekadentně laděné pasáže a verše, které svou dikcí odkazují k poezii pro děti či k bezstarostným říkankám, které známe ze školních slabikářů: „*Až kouř se s mlhou v šero smísí, / až ztichne echo kastanových slov, / až vyjme Ema maso z mísy, / vezmeme se. Já tě, ty mě. Na hřbitov.*“ (K aluzím na verše pro děti velmi dobře ladí ilustrace Tomáše Kopřivy zobrazující figuru chlapce ztraceného a nejistého ve velkých prázdných prostorách a ostatně i obálka knihy připomínající školní notýsek.)

Zmíněná virtuozita, s níž Malý zachází s básnickým tvarem (zejména v sonetech), dosahuje takové míry, že se až musíme ptát, zda nejde nakonec proti jeho vlastní poezii. Zda z ní nedělá chladnou, neživou exkluzivitu bez naděje na důvěrnější kontakt se čtenářem. Malý ale dokáže přesvědčit o opaku – tu a tam se dopustí záměrné neobratnosti, jindy zase formální model, který se mu poddává skutečně snad až příliš snadno, vygraduje ad absurdum a posune ho tak do ironického nasvícení. Ale především bravurně zvládnutý tradiční jazyk lyriky staví do ostrých kontrastů se všední, banální či spíše přízemní motivikou a také se zhusta nespisovnou a místy i trochu přisprostlou lidovou češtinou. V posledku

nepromlouvají Malého básně svou virtuozitou a jazykovou vynalézavostí, ale napětím, které vychází z konfliktu mezi klasickou lyrickou dikcí a obrazem současného světa, k němuž se lyrika už jakoby nehodí. Což je ostatně postoj, který určoval Malého poezii už v jeho prvotině *Lunovis*, a autor ho nadále precizuje a zdokonaluje.

Účinné kontrasty jsou přítomné v samotném tematickém plánu. Nechybí obligátní lyrický arzenál: podzim, mlha, vítr, Bůh, měsíc, hvězdy... A vedle něho adventní věnec z IKEI, Česko, které hledá Superstar, plastový nábytek... Je potřeba neztratit kontakt s tradicí, s prvky, které dlouho činily lyriku lyrikou, ale zároveň už není možné brát tento lyrický jazyk samozřejmě a bezvýhradně vážně – je třeba jít taky trochu proti němu. A tak Malý řeší stále znovu otázku, jak psát lyriku v době „postlyrické“.

Ale toto není jediná z velkých otázek, kterých se *Malá tma* dotýká. V tematickém plánu sbírky hraje velmi důležitou roli motiv evropanství, který Malý opět neklade jako samozřejmost, ale jako otázku a problém. Evropu odmítá vnímat pouze jako prostor, který se konečně už zase otevřel a kde se můžeme pohybovat dokonce i „už jen na občanku“. V *Malé tmě* se totiž cestuje, a to poměrně často. Jména evropských měst se tak snadno dostanou i do názvů řady básní. To autor činil ostatně i ve svých předešlých sbírkách, ale nyní jsou tyto básnické zápisky z cest po starém kontinentu spojeny s přesnějším významovým zacílením. Především nelze od Malého čekat nadšené ódy na to, že už jsme zase všichni spolu v jedné Evropě – neseme si v sobě tíhu, nejistotu a předsudky, kterých

se nelze naráz zbavit, ale přesto „*v kavárnách pijeme u jednoho stolu*“. Snad jediné kultura pijáctví a kavárenského povalečství by nás mohla spojit. A ještě zdánlivá drobnost – v *Malé tmě* se cestuje vlakem, tedy po kolejích, které hrály svoji roli u všech tragédií moderních evropských dějin (včetně transportů, na které nepřímou svou zmínkou o koncentračním táboře a terezínském ghettu naráží). Dějiny Evropy vnímá Malý – opět prostřednictvím efektního kontrastu – jako napětí mezi Lourdy a Dachau a sebetřpytně se ptá: čeho je v nás víc, svatých míst nebo koncentráků? Ovšem i tíha současnosti (například v podobě oblbující televizní kultury) naléhá na vědomí hypersenzitivního subjektu stejně silně jako tíha evropské minulosti, kterou si (z větší části neuvědomovaně) neseme s sebou. Velmi citlivě a přímo se dotýká i národní identity Čechů jako těch, kteří zdánlivě nemají nic společného s tradicí evropského fašizujícího myšlení, protože vyhnali své nácky ze Sudet a jsou čistí. Malý se velmi přesně strefuje do národních stereotypů obyvatel Evropy – opět včetně nás Čechů. Za jeden z vrcholů sbírky považují báseň *Prší a Češi opouštějí kempy* – (pseudo)melancholický výjev Čechů na levné dovolené u Jadranu, kteří se propadají do smutku z nepřízné počasí, jež jim kazí jejich dovolenkařské radosti, je zde postaven do ostrého kontrastu ke smutku balkánských národů, jejichž nedávná válečná zkušenost je opravňuje k melancholii přeci jen o něco více...

Malý se rozmáchl k velkému tématu – a je potřeba ocenit nejen jeho odvahu, ale i vysokou kvalitu výsledku, k němuž se dobral. Evropský básník z Olomouce.

Karel Piorecký

NEZAMRZAJÍCÍ TOK SLOV, PŘÍBĚHŮ A OBRAZŮ

Michal Ajvaz: Cesta na jih
Druhé město, Brno 2008

Především stálí milovníci ajvazovského světa, zasvěcení do jeho spletitých sítí a odnoží, přivítají nový Ajvazův román *Cesta na jih*. Román je psán poměrně malým písmem a čítá takřka 530 stran textu; těm, již neradi Ajvazův magický svět vyprávění jen tak opouštějí, mohu tedy zaručit, že tady se ho slastně nadýchají plnými doušky.

Už jiní recenzenti poukázali na fakt, že v novém Ajvazově románu se vyprávění velice složitě vrství, má mnoho rovin a čítá x příběhových linií a odboček. Není mým smyslem recenze tyto jednotlivé roviny rekonstruovat, to bych ostatně potenciálního čtenáře připravila o velkou míru potěšení z četby, proto dějový půdorys načrtnu jen v základních konturách. Východiskem románového vyprávění se stává pobyt vypravěče (nutno říci: primárního vypravěče) ve vesnici Loutro na jižním pobřeží Kréty. Zde se jednoho večera seznámí se svým krajanem, postgraduálním studentem filozofie Martinem, jenž mu na pokračování vypráví příběh své cesty po evropských městech, mající svůj (dočasný) cíl právě v Loutru. Martin uvádí vypravěče-posлуhače do záhadné smrti dvou nevládních bratrů, kterou se pokusil s bývalou přítelkyní jednoho z bratrů právě na této cestě objasnit.

Největší část románu ovšem zabírá pře- vyprávění rozsáhlé knihy jednoho z bratrů, podivínského samotáře Tomáše Kantora. Kniha je jeho životním, nikdy však nepublikovaným dílem. Příběhy se v Tomášově knize vrství, prolétají, zakuklují do sebe, vytvářejí složitou síť. Právě síť se pro Tomáše stane nakonec také konkrétním ztvárněním díla. Vyrobí složitý prostorový diagram, podobnoství díla-sítě, zahrnující nejen literární text, ale také např. balet, obrazy, gramatické pojednání atd. Tomášovo *dílo-objekt* má

v jeho vlastním vyprávění předobraz v drátěné knize nalezené na dně moře, trochu také připomíná Knihu ostrovanů z Ajvazova *Zlatého věku*, i ta je představena jako nekonečně vrstvený text, mající povahu labyrintu, *trojrozměrného prostorového útvaru*. Nelze tu samozřejmě nemyslet na postmoderní poetiku, pro niž je jak vrstvení příběhu do složitě sítě, tak stírání hranic mezi různými uměleckými žánry i druhy příznačné.

Není v případě Ajvazových próz žádnou novinkou, řekne-li se, že jsou úzce provázány s autorovým esejistickým a teoretickým psaním (a to samozřejmě nemluvím o vazbách s beletristickými i teoretickými knihami jiných autorů), možná tohle je i jeden z nejinspirativnějších momentů Ajvazovy tvorby (inspirativní čtení Ajvaze pro mne v tomto ohledu představuje z poslední doby především Jankovičova studie *Dílo jako sebezpečující dění*). Román *Cesta na jih* pak podle mého názoru jen dokazuje, že toto sepětí je čím dál těsnější a hlubší a že možná brzy nebude již možné chápat jedno bez druhého, neplatí-li to už dokonce o předkládané knize. *Cestu na jih* jsem tak osobně četla mj. jako román vedoucí dialog s Ajvazovými úvahami o *plném prázdnu*, o *pre-artikulovaném poli*, z něhož vyvstávají (a do něhož později i opět upadají) jednotlivé artikule (konkrétní umělecké výtvořky, texty, příběhy); tyto úvahy lze nalézt např. v *Příběhu znaků a prázdna* či v eseji *Znak a bytí*. Zde Ajvaz pojímá pre-artikulované pole jako jednotící pole, jednotící horizont, sebetranscendující pnutí, jehož prostřednictvím se jednotlivé artikule vztahují k celku bytí, onomu tajemnému šepotu, šumění prázdna, odkud k nám vyzárají jednotlivé znaky, čekající teprve na naše sémantické naplnění. Tím, že nachází svůj výraz v jednotlivých artikulačních systémech, stává se pre-artikulované pole samo sebou; artikulaci předchází a zakládá ji a zároveň se s každou novou artikulací mění.

Cesta na jih je také další Ajvazovou variací na téma otázky vidění a vnímání věcí.

Neboť v ajvazovském světě nejde ani tolik o tajemné události a záhady jako o schopnost podívat se na věci jinýma, novými očima, spatřit v nich onu záhadnost, tajemství, nesamozřejmost. Vystoupit z tradiční racionality, ukolébávající v nás intelektuální nečinnosti, klidu, pohodlnosti, mít odvahu riskovat, vydat se na svou cestu za tajemstvím. Je to tedy u Ajvaze cesta vždy svým způsobem cestou iniciační, člověk (Ajvazův hrdina, ani já jako čtenář) po ní nikdy nemůže být úplně týž, vychází z ní nějak proměněn. Ajvazovy příběhy jsou mj. i příběhy čtení textů (jak předchozí čtení a interpretace znaku je přítomno v jeho dalším čtení, jak nás čtení ovlivňuje a formuje – ten nejasný poměr mezi textem a jeho tvůrcem, textem a recipientem) a umění číst (schopnost aktualizovat v díle ono „přesahující“).

Zároveň jsem cítila při četbě románu, že je tu naznačen – snad jako obrana před upadnutím do schematicnosti a rozmělnování (chtěli bychom ovšem, aby byl Ajvaz nějak zásadně jiný?) – jistý ironický podtón (patrný myslím např. v motivu tajemných tvarů gumových bonbónů, v charakteristice práce současných novinářů či policistů, fungování vědeckého provozu či v ukázce „výroby“ oficiální interpretace „sakračních“ textů). A tak Ajvaze čtu s veškerým zaujetím a zároveň si díky – někdy latentní, někdy zjevné – ironii uvědomuji nebezpečí brát jeho slova až příliš vážně, příliš doslova, upadnout cele do bezbřehého hermetismu, v němž lze cokoli brát jako tajemnou šifru, znamení, nekonečnou síť analogií, spojující nás s magickým světem. Není to nezávazná hra, ale je to *také* hra – hra s vyprávěním, s fikcí, s představivostí, hra s možnostmi, kam až lze zajít.

Příběhové bujení v *Cestě na jih* je ambivalentní: na jedné straně je životodárné, plodné, zázračné, vrhající na svět další a další příběhy, na druhé straně sebestravující, požírající samo sebe, utahující si smrtelnou smyčku. Tato past samozřejmě číhá v románu i na čtenáře, čist nového Ajvaze je potěšením, ale zároveň to není nic snadného neztratit

se v tomto složitě labyrintu, nenechat se jím zahltnout a pohltit, možná i otrávit (dovedu si představit, že leckdo nevydrží a nedočne knihu do konce nebo bude některé pasáže přeskakovat). Ale i v tom je Ajvazovo kouzlo – není to četba tak úplně bezpečná. Chceme-li vydržet a číst poctivě, chce se mi říci opravdově, nelze zůstat vně.

Ajvaz však pro mne zdaleka není jen postmoderní filozof a vypravěč, vytvářející svým psaním složitou intertextovou síť, není ani jenom oním „iniciátorem“, otevírajícím „mezery“, ukazujícím jiný, proměněný způsob vidění, kde obrazy, vize a sny mohou být pravdivější než to, na co si lze bez problému sáhnout, co lze vidět běžným zrakem. Ajvaz je pro mne také, a možná především či stále více, básník, jeden z mála opravdových básníků v próze, vytvářející ve svých dílech jedinečné obrazy, jedinečnou atmosféru. Svět jím vytvářený je barevný, má chuť, vůni, mluví se tu o tolika neskutečných věcech, a přesto je tak skutečný. Evokace je sugestivní do té míry, že právě při oné poctivé četbě ho lze cítit, slyšet, dotknout se ho, imaginace se silou slova zhmotňuje.

Je zázračné, že k tomu Ajvazovi stačí „jenom“ slova. A ještě zázračnější je, že si jen těžko dokáží představit, že by tímto způsobem fungoval Ajvazův svět při převodu do jiného média (např. do filmu). Je jedinečný a zázračný, umožňuje dotyk krásy, která není samoučelná, ale je vždy i transcendencí, nijak předem naplněnou, stále otevřenou, není daností, ale permanentním pohybem, pulzujícím chaotickým děním, procesem vznikání a zanikání (a nesoucí v sobě tedy i prožitek úzkosti a nejistoty), neustávající proměnou. Jak ukazuje Ajvaz prostřednictvím slov studenta Martina (o jednom americkém filmu průměrné kvality), každé dílo v sobě může obsahovat nějaké poselství, které vůbec nemusí být záměrné, podstatné je, „*že najde cestu k někomu, kdo mu bude rozumět*“. Ano, Ajvaze stojí za to poctivě, opravdově číst.

Veronika Košnarová